

Arta, ca mijloc
de comunicare
și
mai bună
cunoaștere
între oameni
(II)

Dacă Platon constată imperfecțiunea imitatorului, cealaltă definiție confundă arta cu redarea mecanică sau cu aceea strict obiectivă, ambele excluzând tocmai creatorul. Or, una dintre trăsăturile definitorii ale operei de artă este originalitatea, amprenta creatorului. Cel care modelează cu miză și exaltitate, în materia neînsuflită, forma trupului uman sau desenează în amănunțime un peisaj nu face operă de creație. În Renaștere a existat adesea tentația ca valoarea să fie apreciată în funcție de capacitatea de a crea iluzia naturii reale. Dan Grigorescu, în „Constelația gemenilor” — evocând o împrejurare în care privitorul se înșelase luînd opera de artă drept o scenă adevărată — scrie că fotografatul (deși, și în cazul fotografiei, se poate vorbi uneori de artă, dacă unghiul, cadrulul, lumina vădesc o optică originală), stenograful care consemnează dialogul a doi oameni sînt departe de a fi artiști, după cum rezultatul activității lor e exclus din categoria artei. Trebuie deci ca definiția artei, implicat a ceea ce ne comunică opera de artă, să conțină și recunoașterea imensului rol al creatorului, care nu constă doar în meșteșugul său: arta este „oglindea artistului”. Dar nu e

de ajuns să se considere arta ca „oglindea a artistului”, deși aceasta e un progres în înțelegerea actului de creație. Desigur, în opera de artă recunoaștem personalitatea complexă a creatorului, modul său de a gândi și simți, meșteșugul lui; dar opera nu e confundabilă cu artistul. „Opera nu este un document exclusiv al sincerității artistului. „Cine crede că poate intui pe artist în operă, ca printr-un mediu transparent — scrie Tudor Vianu — se înșală. Opera nu numai manifestă, dar într-o anumită măsură îl și ascunde pe artist. Artistul nu este numai sincer, dar și disimulat. Din toate aceste constatări rezultă însă concluzia după care identificarea operei cu artistul fiind imposibilă, se impune diferențierea lor metodică și studiul separat”¹.

Adevăr pe care Engels îl demonstra ferindu-se la opera lui Balzac: „Sînt departe de a considera o greșală că nu ați scris un roman propriu-zis socialist, un «Tendenzroman», cum îl numim noi, germanii, pentru a preamări vederile sociale și politice ale autorului. Nu m-am gândit nicidecum la aceasta. Cu cît vederile autorului rămîn mai ascunse, cu atît este mai bine pentru opera de artă. Iată un exemplu. Balzac, pe care îl consider un mult mai mare maestru al realismului decît toți acești Zola *passés, présents et à venir*, ne oferă în *La Comédie humaine* o minunată istorie realistă a societății franceze, descriind ca în cronici, aproape an cu an, din 1816 și pînă în 1848, atacurile tot mai puternice ale burgheziei în ascensiune împotriva societății nobililor (...) Balzac concentrează o istorie completă a societății franceze, din care am învățat numai despre detaliile economice (bunăoară despre noua repartizare a proprietății reale și personale după revoluție) mai mult decît din toți istoricii, economiștii și statisticienii de profesie ai epocii, luați laolaltă. Desigur, Balzac era, pe plan politic, un legitimist; marea sa operă este o constantă elegie despre ireversibila decădere a bunei societăți; toate simpatiile sale sînt de partea clasei condamnate la dispariție. Și totuși satira sa nu este niciodată mai ascuțită, ironia sa nu este niciodată mai amară decît atunci cînd aduce în scenă tocmai pe bărbații și femeile pentru care încearcă o profundă simpatie — nobilii. Iar singurii oameni despre care vorbește totdeauna cu o nedeghizată admirație sînt antagoniștii săi politici cei mai inversunați, eroii republicani de la Cloître Saint Merri, oamenii care pe atunci (în 1830—1836) erau adevărați reprezentanți ai maselor populare. Că Balzac a fost nevoit astfel să acționeze împotriva propriilor sale simpatii de clasă și prejudecăți politice, că

¹ Tudor Vianu, *vol. cit.*, p. 21.

a văzut necesitatea pieririi ubiților săi mobili și i-a descris ca pe oameni care nu merită o soartă mai bună, că i-a văzut pe adevărații oameni ai viitorului exact acolo unde puteau fi găsiți la acea epocă, aceasta o consider drept una dintre cele mai mărețe trăsături ale bătrînelui Balzac².

O idee nu într-o totul nouă, dar elucidată pe baza filozofiei materialist-dialectice, este aceea că, fiind element al conștiinței sociale, creația artistică exprimă, cu sau fără intenția artistului, un mesaj — artistul fiind membru al unei comunități umane istoricește constituite, produs al unei culturi naționale și — pe anumite trepte istorice — exponent al unei clase sau pături sociale. Subsumate valorii estetice, prin intermediul operei de artă ni se transmit, deci, o mulțime de alte valori aparținînd conștiinței sociale.

„Comunicarea — consideră René Berger — nu constă numai... în transmiterea unui mesaj dat. Acesta rezultă întotdeauna dintr-o prelevare din fenomenul emisiei. Mesajul însuși n-ar putea niciodată să se reducă la partea prelevată. (...) În momentul emisiei, mesajul este întotdeauna o acțiune personală individualizată, dramatică, trăită de o ființă care îi conferă un moment unic în istoria sa. Activitatea artistică începe chiar de la sursă³.

Revista „Art news“ (volumul 72, nr. 2/1973), reproducînd stenograma unei discuții dintre doi viitorologi de notorietate, Alvin Toffler și John Mc Hale, cu referire la viitorul și funcțiile artei, consemnează, ca una dintre direcțiile de evoluție ale artei, „mutarea centrului de greutate de la opera de artă la stilul de viață al artistului. Un exemplu semnificativ îl reprezintă Andy Warhol. Importante sînt nu numai operele sale, fiecare în parte, ci și ciclul în care se înscriu, întreaga producție a lui Warhol într-un anumit moment. Mai trebuie adăugat la aceasta încă o dimensiune importantă: faptul că își trăiește opera. Întregul său stil de viață devine operă de artă. Aceiași lucru este valabil și pentru Beatles și pentru alte personaje. Nu doar discul este luat și audiat, ci întreaga lor personalitate este prezentată și recepționată, întregul lor stil de viață. Cum se îmbracă într-un anumit moment, cum se exprimă, cum se comportă în raport cu factorii de autoritate etc.“ (Mc. Hale). Stilul de viață, receptat ca operă de artă? Nu-i exclus

ca, în cazul societății americane, al societății de consum în general, să existe o astfel de tendință. Rețin citatul în primul rînd pentru faptul că stilul de viață se află și el supus unei determinări sociale, că o astfel de operă ne comunică, într-o anumită măsură, o realitate socială.

În cadrul aceleiași discuții aflu, dealtfel, o formulare destul de precisă privind arta ca mijloc de comunicare: arta nu poate fi ruptă de contextul material, tehnic, social și cultural al epocii noastre.

În epoca noastră, cel puțin trei elemente caracterizează arta, considerată ca mijloc de comunicare:

1. Arta beneficiază de un rol social și de o audiență cum n-a mai cunoscut niciodată.

2. Cunoașterea artistică încetează de a mai fi legată de un anume lăcaș, ceea ce presupune și revizuirea conceptului de public. Mijloacele de comunicare de mase asigură circulația, universalizarea, receptarea celor mai diverse forme de manifestare artistică.

3. Imaginea, ca vehicul al informației, a dobîndit un statut privilegiat, ceea ce modifică structurile mentale de receptare tradiționale.

„A. Toffler: Nici o operă — fie ea un Michelangelo, fie o mască africană — nu mai poate fi interpretată în afara contextului său. Orice operă reprezintă pentru noi doar o parte dintr-un imens flux de impresii tactile și vizuale. Iar acest «ambient» este pentru noi efemer, neomogen și tot mai greu de înțeles. Ne este tot mai greu să surprindem modelele lui cuprinzătoare, metaforele utilizate.

Mc Hale: Așa este. Artele frumoase sînt acum doar unul dintre multele canale de comunicație prin care circulă imaginile și metaforele societății. Ele sînt folosite ca unul dintre principalele izvoare de imagini și metafore prin care societatea își orientează conduita. În Renaștere, arta era folosită în serviciul bisericii, pentru a comunica anumite idei, simboluri, într-o modalitate accesibilă tuturor“.

Desigur că astăzi nimeni nu-și mai permite luxul (trebuie să considerăm drept un lux această pierdere de vreme...) să pună sub semnul îndoielii actul de cunoaștere care se realizează prin intermediul creației artistice. În fond, chiar teoreticienii „artei pure“ nu exclud puțința acesteia de a comunica, ci doar restrîng aria cunoașterii prin intermediul artei, scoțînd-o din sfera conștiinței sociale și reducîndu-i rolul la acela al unor structuri expresive capabile doar să provoace o emoție de tip specific, nelegată de realitate. Această concepție diminuează însăși forța, vitalitatea artei.

René Berger afirmă că orice mesaj depinde, în afară de emițător și de cel ce-l receptează, de o sursă de emisie, de o tehnică de transmisie și de un scop. „Nu

² Friedrich Engels, Scrisoare către Margaret Harkness, aprilie 1888. *Marx, Engels. Despre artă, Editura politică, București, 1967, vol. 1, p. 10—12.*

³ René Berger, Artă și comunicare, *Editura Meridiane, București, 1976, p. 116—117.*

pot deci să existe — prima consecință — mesaje naturale. Există întotdeauna și nici nu poate fi altfel — consecința a doua — numai mesaje artificiale. Materia primă este deci întotdeauna prelucrată”⁴.

Avînd o funcție cognitivă și modalități de expresie specifice, deosebite de ale științei, arta, ca formă a conștiinței sociale, are, totodată, o funcție educativă, care se realizează și ea într-o modalitate specifică, proprie, deosebindu-se astfel și de etică. Artei îi revine sarcina de a contribui la formarea omului nou, constructor al societății socialiste multilateral dezvoltate. Menirea ei nu este doar de a reflecta realitatea, ci și de a acționa pentru transformarea acesteia.

O interpretare simplistă a tezei formulate de Marx în „Contribuții la critica economiei politice” — „nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința” a încetățenit ideea rămînerii în urmă a conștiinței față de existența socială. Interpretare pe care Engels avea s-o combată cu fermitate: „Potrivit concepției materialiste asupra istoriei, factorul în ultimă instanță hotărîtor în istorie este producerea și reproducerea vieții reale. Nici Marx, nici eu n-am afirmat vreodată mai mult. Și dacă cineva denaturează aceasta, afirmînd că factorul economic este singurul hotărîtor, prefăce teza de mai sus într-o frază abstractă și absurdă. Starea economică este baza, dar diferitele elemente ale suprastructurii își exercită de asemenea înfrîurirea asupra desfășurării luptelor istorice”⁵.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu a relevat raportul dialectic dintre conștiință și existența socială, arătînd că, potrivit concepției partidului nostru, conștiința nu numai că nu trebuie să se împace cu rolul de ariergardă a procesului revoluționar de transformare a societății, ci, dimpotrivă, are un rol activ în cadrul acestei transformări: „Este deci necesar să nu ne mai închinăm în mod fatalist în fața tezei că conștiința rămîne în urma dezvoltării bazei materiale, ci să înțelegem că, dezvoltînd baza materială, avem posibilitatea — și trebuie să facem — ca conștiința să se ridice la nivelul bazei materiale, și chiar să devină ea însăși o forță materială mobilizatoare, în stare să călăuzească întreaga noastră activitate, să lumineze calea poporului nostru spre societatea socialistă multilateral dezvoltată, spre comunism”⁶.

⁴ René Berger, op. cit., p. 115.

⁵ Karl Marx, Friedrich Engels, Opere alese, vol. II, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 533—534.

⁶ Nicolae Ceaușescu, România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, vol. 6, Editura Politică, București, 1972, p. 442—443.

Capacitatea artei de a comunica nu se limitează la transmiterea unui mesaj între creator și cel ce receptează, considerați ca indivizi ; opera de artă se constituie și ca un mesaj al poporului căruia creatorul îi aparține : „De-a lungul existenței sale, poporul român a creat o artă care exprimă pregnant modul său de viață și muncă, gîndirea și sensibilitatea sa, setea de libertate, voința de a-și făuri un trai mai bun, optimismul, încrederea în forțele proprii, în viitor. În noile condiții ale dezvoltării patriei noastre socialiste, arta și literatura sînt chemate să dea expresie activității tumultuoase desfășurate de poporul român în toate domeniile de activitate, să înfățișeze marile realizări, entuziasmul, optimismul și hotărîrea sa de a merge neabătut înainte. Operele de literatură și artă au menirea de a înfățișa cît mai fidel, în limbajul lor propriu, realizările, preocupările, aspirațiile, gîndirea și simțirea maselor largi populare”⁷.

Apariția relațiilor de producție capitaliste, formarea națiunilor, puternica dezvoltare a forțelor de producție au necesitat circulația valorilor culturale. Marile descoperiri nu sînt emanația spirituală a unui singur popor. Și, dacă ne referim la artă, vom spune că nu întîmplător conceptul de literatură universală, enunțat pentru prima dată de către Goethe, a apărut tocmai în această epocă. Conceptul de *Weltliteratur* îndeplinea, pentru Goethe, un rol de cunoaștere, literatura universală fiind o „moștenire comună” ce urma să satisfacă nevoile spirituale ale tuturor națiunilor, ea reprezentînd „eforturile celor mai desăvîrșiți poeți ai tuturor popoarelor”, eforturi țînînd de „universalitate”.

Circulația valorilor culturale, astăzi, înseamnă mult mai mult decît înlesnirea accesului la „moștenirea comună”; ea a devenit necesară instaurării în lume a unui climat de înțelegere și apropiere între popoare, de destindere și pace. În acest sens acționează politica culturală a statului nostru: „Literatura și arta trebuie să militeze, de asemenea, pentru solidaritate între toate forțele revoluționare, progresiste din lume, pentru idealurile de libertate socială și națională ale popoarelor, pentru colaborare și prietenie între toate națiunile.

Partidul va stimula și în viitor făurirea unei arte și literaturi de o înaltă ținută umanistă, bogate în idei și sentimente nobile, inspirate din viața și munca poporului, din idealurile socialismului și comunismului. Creatorii din domeniul literaturii, muzicii, artelor plastice, teatru-

⁷ Programul Partidului Comunist Român, Editura Politică, București, 1975, p. 161.

lui, cinematografiilor, manifestându-și liber talentul, folosind stiluri și maniere de creație variate, sint chemați să făurească noi opere valoroase care să îmbogățească patrimoniul culturii noastre socialiste și tezaurul culturii universale, să contribuie la continua înflorire a vieții spirituale a poporului nostru. Partidul va promova schimbul larg de valori spirituale cu toate popoarele lumii“⁸.

Putem vorbi cu mândrie despre contribuția artei românești la tezaurul culturii universale. Mulți dintre creatorii noștri s-au aflat în rîndul deschizătorilor de drumuri. Iată de ce îndemnul pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, l-a adresat creatorilor de la tribuna celui de al XII-lea Congres reprezintă nu numai un imbold, ci și un titlu de înaltă apreciere: „Înspirîndu-se din impresionantul tablou pe care îl oferă marea ctitorie socialistă a poporului și participînd ei înșiși la munca eroică pentru zidirea noii orînduirii, scriitorii și artiștii vor putea dura opere nemuritoare, mărturii emoționante ale celei mai grandioase epoci din istoria României.

Literatura este chemată să reliefeze convingător noua condiție umană din societatea noastră, idealurile, frămîntările și aspirațiile omului nou, universul său spiritual tot mai bogat, virtuțile și trăsăturile sale morale înalțate, să militeze pentru triumful noului, al idealurilor de dreptate și libertate socială! Biciuind stările de lucruri negative și concepțiile înapolate, literatura trebuie să dezvolte încrederea omului în forțele sale și în nobilele idealuri revoluționare, punînd în evidență superioritatea orînduirii socialiste. Avem, de asemenea, nevoie de creații muzicale pătrunse de optimism, care să exprime elanul constructiv al poporului, să constituie un imbold în lupta pentru cauza socialismului. Așteptăm tot mai multe lucrări plastice de toate genurile, care să redea frumusețile patriei, frumusețea chipului ei nou, ca și figura luminoasă a omului de azi. Așteptăm, de asemenea, lucrări mai multe și tot mai valoroase pe tărîmul teatrului și cinema-

tografiei, care să îmbogățească continuu viața spirituală a societății noastre.

De la tribuna Congresului adresez oamenilor de litere, compozitorilor și plasticienilor, creatorilor din teatru și cinematografie, tuturor oamenilor de artă, chemarea de a da țării tot mai multe lucrări pătrunse de umanismul revoluționar al societății noastre, care prin mesajul și valoarea lor artistică să contribuie la înobilarea ființei umane, să cultive spiritul patriotic, devotamentul față de patrie, de cauza socialismului, a fericirii întregului nostru popor“⁹.

Programul partidului, îndemnurile adresate de tovarășul Nicolae Ceaușescu, în forumul comuniștilor români, oamenilor de artă, constituie, pentru cultura noastră, liniile directoare ale unui program concret de afirmare a spiritualității românești, programul unui umanism în stare să răspundă comandamentelor sociale și umane legate de construirea societății socialiste multilateral dezvoltate. Valorile culturii noastre socialiste, gravitînd în jurul omului, al desăvîrșirii sale, trebuie să înglobeze, așa cum ne îndeamnă tovarășul Nicolae Ceaușescu, cele mai noi cuceriri ale cunoașterii, să ofere constructorilor societății socialiste multilateral dezvoltate instrumente utile de desăvîrșire intelectuală și morală, de luare în stăpînire a realității; ele trebuie să exprime cota cea mai înaltă a creativității umane, fiind totodată oglinda fidelă a ființei noastre, modelată de-a lungul istoriei, în acest spațiu, în care ne-am format ca popor, în urmă cu milenii. Trebuie să ne exprime năzuințele, omenia, deschiderea spre toate popoarele lumii, în condiții de egalitate, suveranitate și cooperare internațională; aceasta, întrucît sintem dintre inițiatorii și cei mai activi militanți pentru ideea instaurării unei noi ordini în viața internațională.

Schimbul de valori culturale se înscrie și el în acest efort, știut fiind că în statornicirea unui climat de pace, de respect reciproc între națiuni, de cunoaștere și apropiere a popoarelor, alături de factorii economici și politici, un rol de seamă îl joacă factorii socio-culturali. ■

⁸ Programul Partidului Comunist Român, *Editura Politică, București, 1975*, p. 162.

⁹ Nicolae Ceaușescu, Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român, *Editura politică, București, 1979*, p. 87—88.